

Din ve Bilim
Muş Alparslan Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi Dergisi

Din ve Bilim – Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi
Region and Science - Journal of Muş Alparslan University Faculty of Islamic Sciences
e-ISSN: 2667-7717 Haziran/June 2022, 5(1): 75-86

Din Eğitiminde Çocuklar İçin Felsefe (P4C): İmkânlar ve Sınırlılıklar
Philosophy for Children in Religious Education (P4C): Possibilities and Limitations

Mehmet SU

Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Din Eğitimi Anabilim Dalı / PhD Student, İnönü University, Social Sciences Institute,
Department of Education of Religion, Malatya/Türkiye
mhmtsu@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9037-8901

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 13 Mart / March 2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 22 Haziran / June 2022

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

DOI: 10.47145/dinbil.1087100

Atıf / Citation: Su, Mehmet. "Din Eğitiminde Çocuklar İçin Felsefe (P4C): İmkânlar ve Sınırlılıklar / Philosophy for Children in Religious Education (P4C): Possibilities and Limitations". *Din ve Bilim - Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 5 / 1 (Haziran 2022): 75-86. doi: 10.47145/dinbil.1087100

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dinbil> | **mailto:** dinbil@alparslan.edu.tr

Published by Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi / Muş Alparslan University,
Faculty of Islamic Sciences, Muş, 49250 Turkey.

Öz

Çocuklar için felsefe, akıl yürütme ve yargulama becerilerini geliştiren öğrenciler yetiştirmek amacıyla felsefi yaklaşımın eğitime uygulanmasıdır. Bu yaklaşımın temel amacı, grup tartışması ve sorgulama yoluyla felsefi araştırmayı teşvik etmektir. Bu yaklaşım, aynı zamanda öğrencilerin kendi ve diğer öğrencilerin sorularını, fikirlerini sorguladıkları ve bu konularda derinleştikleri becerileri kazandırmayı amaçlamaktadır. Din eğitimi uygulamalarının öğrencilerin kavrayışını, değerlerini ve inançlarını içselleştirmesini kolaylaştırması beklenir. Aktarıma dayalı yaklaşımın bu kazanımları sağladığını söylemek mümkün değildir. Çocuklar için felsefe, öğrenci katılımına dayalı diyalog temelli bir uygulamadır. Yapılandırılmış metinlerin kolaylaştırıcı olarak kullanıldığı bu uygulamanın özellikle soyut dini kavram ve inançların anlaşılmasında, temellendirilmesinde ve içselleştirilmesinde önemli katkılar sağlaması beklenmektedir. Din eğitiminde çocuklar için felsefenin yaratıcı, eleştirel, özenli ve işbirlikçi anlayışından yararlanmak, din eğitiminin özellikle dini akıl yürütme becerilerinin geliştirilmesi açısından çeşitli katkılar sağlayabilir. Bu çalışma çocuklar için felsefe yaklaşımının söz konusu ilkelerinin ve uygulamalarının din eğitimine muhtemel katkılarını ele almak amacıyla hazırlanmıştır. Bu çerçevede P4C yaklaşımı tanıtıldıktan sonra din eğitimine katkıları ve muhtemel sınırlılıklar ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Dini Düşünce Gelişimi, Çocuklar İçin Felsefe, Sorgulama, Soru Sorma

Abstract

Philosophy for children is the application of a philosophical approach to education in order to train students who can develop reasoning and judgment skills. The main purpose of this approach is to stimulate philosophical research through group discussion and questioning. This approach also aims to provide students with skills in which they question and deepen their own and other students' questions, ideas. Religious education applications are expected to facilitate students to internalize their understanding, values and beliefs. It is impossible to say that the transfer-based approach provides these gains. Philosophy for children is a dialogue-based application based on student participation. It is expected that this application, in which structured texts are used as facilitators, will make important contributions to the understanding, substantiation and internalization of abstract religious concepts and beliefs, in particular. Taking advantage of the creative, critical, attentive and collaborative understanding of philosophy for children in religious education can make various contributions to religious education, especially in terms of developing religious reasoning skills. This study has been prepared in order to address the possible contributions of these principles and practices of the philosophy approach to religious education for children. In this context, after the P4C approach is introduced, its contributions to religious education and possible limitations will be discussed.

Keywords: Religious Education, The Development of Religious Thinking, Philosophy for Children, Questioning, Asking Questions

Giriş

Çocuklar için felsefe (P4C), 1970'lerin sonlarında Charles Sanders Pierce ve John Dewey'den "Sorgulama Topluluğu" (Community of Inquiry) kavramını alan Matthew Lipman tarafından geliştirilmiş bir eğitim yaklaşımıdır.¹ Lipman klasik eğitim uygulamalarının çocukların doğal merakını köreltiğini söylemektedir. Lipman'a göre klasik eğitim uygulamalarında dünyayı anlamak için öğrenciden sadece bilgiyi ezberlemesi istenir ve çocuklara bilerek otoriteler tarafından kesin cevaplar verilir. Böyle bir paradigmada, dünya gizemli ve araştırmaya açık görünmez. Uzun vadede çocuklar, meraklarını, öğrenme ve dünyayı anlama isteklerini kaybederler. Lipman bu sonuçlardan kaçınmak için, eğitim pratiğini yansıtıcı bir modele göre yeniden düşünmeyi önermektedir.² Ancak böyle bir modelde, çocuklar işbirliğine dayalı araştırmanın bir sonucu olarak dünyayı, araştırmaya açık, gizemli bir biçimde anlayabileceklerdir. Otoriteler tarafından sağlanan bilgiler bile eleştiriye tabidir ve bu nedenle çocuklar bilgiyi ezberlemek yerine fikirlerini eleştirel bir yaklaşımla geliştirmeyi öğrenmelidir.

¹ Hafizhah Zulkifl - Rosnani Hashim, "Philosophy for Children (P4C) in Improving Critical Thinking in a Secondary Moral Education Class", *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research* 19/2, (2020), 30.

² Nastasya van der Straten Waillet vd., "On The Epistemological Features Promoted by 'Philosophy for Children' and Their Psychological Advantages When Incorporated into RE", *British Journal of Religious Education*, 37/ 3, (2015), 274.

Lipman, bu yansıtıcı eğitim paradigmasını teşvik etmek için öğrencilerde eleştirel düşünmeyi teşvik etmeye eğilimli pedagojik bir yöntem olarak “Sorgulama Topluluğu” fikrini önermiştir.³

Bu yönetime göre, öğrenciler soru sormaya ve bu sorulara işbirliğine dayalı sorgulama yoluyla cevap vermeye davet edilir. Sınıf, öğrencilerin birbirlerini saygıyla dinledikleri, fikirlerini birbirlerinin fikirleri üzerine inşa ettikleri, rasyonel olarak temellendirilemeyen görüşlere neden bulmaları için birbirlerine soru sordukları, söylenenlerden çıkarımlar elde etmede birbirlerine yardımcı oldukları ve birbirlerinin varsayımlarını test etmeye çalıştıkları bir topluluk olarak düzenlenmiştir. Böyle bir diyalogun amacı ne bir konsensüs bulmak ne de kimin haklı veya haksız olduğunu belirlemektir. Daha ziyade, P4C'nin amacı, sorunun çözümünde mesafe kat etmek ve hipotezler oluşturarak, iyi nedenler önererek, mantıklı olmaya çalışarak, kendinin ve başkalarının varsayımlarına nedenler bularak, kendi kendini düzelten davranışlar sergileyerek sorgulamada işbirliği yapmaktır.⁴

P4C yöntemi genellikle temel bir konuyla ilgili birkaç soruyu içerisinde barındıran bazı uyarılarla başlar. Bu uyarı bir resim, gazeteden bir makale, bir referans, bir resim, bir şarkı vb. olabilir. Lipman'ın yönteminde genellikle uyarı, katılımcıların sırayla okudukları ve adalet, cesaret, hakikat vb. konuları içeren bir metindir.⁵ Asıl konu, genellikle katılımcılara olduğu gibi doğrudan anlatılmaz. Aksine, katılımcılar, uyarının değerlendirilmesi için, tartışmak istedikleri tek bir açık uçlu soruyu formüle etmeye teşvik edilir. Böyle bir yöntemde öğretmenin rolü bir otorite figürü olmaktan çok süreci kolaylaştırmaktır. Yönetimi ve açık uçlu soruları sayesinde öğrencilerin süreci sürdürmelerine ve sorgulama sürecini içselleştirmelerine yardımcı olur. Bu tür sorular arasında “Ne demek istiyorsun ...?, Bir örnek verebilir misiniz?, Herkes buna katılıyor mu?, Söylediklerinizin daha önce söylenenlerle tutarlı olduğunu düşünüyor musunuz?” gibi açık uçlu sorular vardır.⁶

Çocuklar için felsefe dünyada 24'ten fazla dile çevrilmiş ve birçok ülkede uygulanmaktadır.⁷ Konuyla ilgili yabancı literatürde bir çok çalışma vardır ve din eğitimi de dahil hemen hemen her alanda bu çalışmalara rastlamak mümkündür.⁸ Ülkemizde bu konudaki çalışmalar sınırlı sayıda olmakla birlikte son yıllarda araştırmalarda artış görülmektedir.⁹

Din eğitiminde sorgulamaya dayalı diyalojik yaklaşım, öğrencilerin dini düşünce ve değerlerini temellendirmesi, içselleştirmesi ve başkalarından öğrenmesi açısından önemli kazanımlar sağlar. Bu tarz bir yaklaşımın çağımızın eğitim anlayışları ve yeterlilikleri göz önüne alındığında neden din eğitiminde kullanılması gerektiği ile ilgili birçok sebep ifade edilebilir. Her şeyden önce öğrenci merkezli ve diyaloga dayalı bir eğitim uygulaması olan P4C'nin günümüz eğitim paradigması için ideal bir yaklaşım olduğunu söyleyebiliriz. Diğer bir neden, giderek daha çoğulcu bir dünyada yaşadığımız gerçeğiyle ilgilidir. Zira günümüz toplumu çok kültürlü, çok dinli bir yapıya doğru evrilmiştir.¹⁰

³ Philip Cam, “Philosophy for Children, Values Education and the Inquiring Society”, *Educational Philosophy and Theory*, 46/11, (2014), 1205.

⁴ Waillet vd., “On The Epistemological Features Promoted by ‘Philosophy for Children’ and Their Psychological Advantages When Incorporated into RE”, 275.

⁵ Richard Fisher. “Stories for Thinking: the Philosophy in Primary Schools (PIPS) Project”, *Early Child Development and Care*, 107, (1994), 85.

⁶ Cam, “Philosophy for Children, Values Education and the Inquiring Society”, 1209.

⁷ Nazmi Türksöy, *Çocuklar için Felsefe (p4c) Eğitiminin Ortaokul Öğrencilerinin Bilimsel Sorgulamaya Yönelik Görüşlerine ve Eleştirel Düşünme Becerilerinin Gelişimine Katkısı: Bir Karma Yöntem Araştırması*, (Antalya: Akdeniz üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

⁸ Bkz. Oliver Ventista. *An Evaluation of the ‘Philosophy for Children’ Programme: The Impact on Cognitive and Non-Cognitive Skills*, (Durham Theses, Durham University, Doktora Tezi, 2019); Martin Paine, *The Pedagogy of Philosophy for Children/Philosophical Enquiry*, In Education, University of York, 2012; Ann S., Pihlgren, “Discussing Religion – Discourses in Plans for Thoughtful Dialogues”, Conference, 8-11 September, Budapest, Hungary, 2015.

⁹ Bkz. Nihal Akkocaoğlu Çayır, *Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi Üzerine Nitel Bir Araştırma* (İstanbul: Hacettepe Üniversitesi, Doktora Tezi, 2015); Melek Okur, *Çocuklar için Felsefe Eğitim Programının Altı Yaş Grubu Çocuklarının, Atılabilirlik, İşbirliği ve Kendini Kontrol Sosyal Becerileri Üzerindeki Etkisi* (İstanbul: Biruni Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008); Işıl Taş, *Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi Programı'nın 48-72 Aylık Çocukların Zihin Kuramı ve Yaratıcılıklarına Etkisi* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, 2017); Eyyup Serkan Öncel, “Eleştirel Düşünme ve Felsefe”, *International Journal of Social Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 6(37), 2019, 1308-1316.

¹⁰ Patrica Hannam, “P4C in Religious Education, Philosophy for Children Through the Secondary Curriculum”, *Continuum Publishing*, New York, 12/1, (2012), 130.

Gelişen haberleşme ağları ve çok yönlü etkileşim, farklı üretimler üzerinden dünyamızı etkilemektedir. Son zamanlardaki deizm tartışmaları, gençliğin farklı etkileşimler üzerinden muhatap olduğu varoluşsal soruların ve anlam arayışlarının bir sonucudur. Belli gelişim dönemlerinde özellikle akran etkisinin çok önemli olduğu göz önüne alınırsa, diyalog yoluyla konuşmanın ve tartışmanın önemi bir kez daha karşımıza çıkmış olur. P4C, metinlerden hareket eder. Bu da bir başka avantaj sağlamaktadır. Anlatıma dayalı teorik yaklaşımın aksine somut, yaşanmış hikâyelerle konuyu desteklemek hem bağlamı ve çerçeveyi belirlemede hem de sorgulamayı kolaylaştırmaktadır. İslam dininin temel metinleri, yaşanmış örnekleri ve kıssaları barındırması bakımından oldukça zengin içeriklere sahiptir.¹¹ Öğrenci seviyesine göre hazırlanmış bu metinler, P4C'nin ilkeleri göz önüne alınarak yeniden düzenlendiği takdirde kolaylaştırıcı olarak kullanılabilir.

İdeal din eğitimi programı, çocuğun din ve dinî fenomenleri eleştirel, rasyonel ve derinlikli olarak kavramasını sağlayan bir programdır. Ayrıca, din eğitimi de dâhil olmak üzere her müfredat konusunun eleştirel düşünmeyi, rasyonel özerkliği desteklemesi gerektiğini söylemek gerekir.¹² Bu çalışma “çocuklar için felsefe” eğitim yaklaşımının din eğitiminde uygulanabilirliğini ve muhtemel kazanımlarını ele almayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak P4C yaklaşımının temel ilkeleri ve nasıl uygulandığı ortaya konulacak, daha sonra ise din eğitimine muhtemel katkıları ve sınırlılıkları ele alınacaktır.

1. Bir Eğitim Uygulaması Olarak “Çocuklar İçin Felsefe”

Çocuklar için felsefe, ilhamını Yunan filozof Sokrates'ten alır. Sokrates, konuştuğu herkesle gündelik hayatın kavramları üzerine konuşur, onları bu kavramlar üzerinde düşünmeye teşvik ederdi. Bunu yaparken insanlarda önce bir şok etkisi yaratarak aslında bildiğini zannettiği şeylerin çok da tutarlı ve doğru olmadığını göstererek onlarda bir öğrenme merakı oluşturmaya çalışırdı. Sokrates, büyük bir iletişim dehası olmasına ve bize yapılandırılmış konuşma hakkında birçok şey öğretmesine rağmen, Lipman'ın önerdiği gibi hiçbir zaman toplu felsefi diyalogu gerçek anlamda uygulamadı. Sokratik diyalog, örneklerin sunulmasını ve değerlendirilmesini, varsayımların ortaya çıkarılmasını, çelişkilerin tanımlanmasını, daha fazla soru sorulmasını ve argüman zincirlerinin gözden geçirilmesini içeren sürekli bir kendini düzeltme sürecidir.¹³ P4C'de kolaylaştırıcı olarak metinlerden yararlanılır ve konuşma bu metne ve orda ele alınan kavramlara bağlıdır. Metin konuşmanın bağlamını ve sınırlarını belirler ancak metni aşmak, orada boğulmamak esastır. Seçilen metin bir problemi ele almalı, çocukların merakına hitap etmeli, tartışmaya teşvik edecek gizli öğeleri içermelidir. Dahası eğlenceli bir üslupla ifade edilmiş olmalıdır.

Matthew Lipman ve Ann Margaret Sharp tarafından geliştirilen Çocuklar için felsefe pedagojisi, eleştirel, yaratıcı, özenli ve işbirlikçi düşünme becerilerinin yanı sıra demokratik vatandaşlığa ilişkin gerekli olan sosyal becerileri ve tutumları geliştirmek için felsefinin yöntemleri ile Soruşturma Topluluğu'nun pratik faydaya dayanan idealini birleştirir.¹⁴ Öğrenciler sorular sorarak, fikirlerini ifade ederek, argümanlar oluşturup değerlendirerek ve çözüm arayarak felsefi problemler üzerinde çalışmayı ve anlam oluşturmaya hedefler. P4C, anlamın inşasını kolaylaştırmayı amaçladığından öğrenci merkezli bir pedagojidir. P4C, yerleşik fikirleri öğrencilerin kafalarına basitçe aktarmak yerine, öğrencileri kendi deneyimleri üzerine düşünmeye teşvik eden bir ortam yaratır.¹⁵ P4C uygulamalarında sorgulama, sorunlu durumları yeniden inşa ederek anlam oluşturmaya amaçlar ve bunda hakikat önemli bir rol oynar. Lipman'ın¹⁶ belirttiği gibi, "Her şeyden önce sorgulama, dar anlamda bir hakikat

¹¹ Betül Zengin, “Din Eğitiminde “Çocuklar İçin Felsefe” Yoluyla Bireysel Yetkinleşme - İbn Bâc'e'nin Mütevahhid İnsan Örneği”, *Journal of Islamic Research*, 30/3, (2020), 436.

¹² Odantan Jawoniyi, “Religious Education, Critical Thinking, Rational Autonomy, and the Child's Right to an Open Future”, *Religion & Education*, 42/1 (2015), 45.

¹³ David Kennedy, “Lipman, Dewey, and the Community of Philosophical Inquiry”, *Education and Culture*, 28/2, (2012), 41.

¹⁴ Cam, “Philosophy for Children, Values Education and the Inquiring Society”, 1205.

¹⁵ John Bleazby, “Overcoming Relativism and Absolutism: Dewey's Ideals of Truth and Meaning in Philosophy for Children”, *Educational Philosophy and Theory*, 43/5, (2011), 455.

¹⁶ Mathew Lipman, *Thinking in Education*, (New York: Cambridge University Press, 2003), 94.

arayışı, daha geniş anlamda bir anlam arayışıdır." Sorgulama topluluğunun amacı anlam inşa etmek olduğu için, sorunlu veya belirsiz bir şeyle başlamalıdır çünkü sorgulamayı ve "anlam arayışını" kıskırtan şey budur. P4C sınıflarında sorgulama, bir metin, film veya felsefi problemler içeren başka bir materyalin paylaşılmasıyla başlar.¹⁷ Lipman'ın öğrenciler için geliştirdiği felsefi müfredatı uygulamanın en uygun yolu, genellikle bir metinle yapılandırılmış, diyalojik bir konuşma topluluğudur.¹⁸

Pek çok filozofa göre, mantıklılık yalnızca yetişkinlerde bulunur. Çocuklar sempatik, tatlı, hoş olabilirler, ancak nadiren mantıklı veya rasyonel olabilirler. Örneğin Descartes ve genç Piaget, çocukluğu, olgunlaştıkça kaybolan epistemolojik bir eksiklik dönemi olarak düşünmüş görünüyörlar. Ancak Sokrates, farklı yaşlardan insanlarla felsefe yapmak söz konusu olduğunda, hiçbir yerde sınır çizmez. Felsefe bir yaş meselesi değil, kişinin önemli bulduğu şeyler üzerinde konuşma ve düşünme yeteneğidir.¹⁹ Peki formel eğitim çocuğun muhakeme kapasitesini canlandırmak için ne yapmaktadır? Örneğin çocuk matematik eğitimi almaktadır. Matematikğin muhakeme içerdiğini inkâr etmek elbette saçma olur. Fakat o kadar soyut ve inanılmaz derecede kendine özgü olan bir akıl yürütmedir ki, herhangi bir şekilde çocuğun kavramsal çıkarımlarda bulunabileceği bir forma dönüşmemiştir.²⁰ Ya da din eğitiminde Kur'an'ın akla ve düşünmeye verdiği önemle ilgili onlarca ayet varken, sıklıkla dini bilgi hazır olarak verilir ve öğrencinin bu bilgiye katılması, sorgulaması, eleştirmesi için fazlaca fırsat verilmez.

Okuldaki başarı, kişisel anlamların ifadesinden çok, çoğu zaman hazır veya toplumsal bilgi biçimlerinin sembolik yeniden üretimine dayanır. Bilmek, kişisel deneyimden ayrı soyut şeylerle ilişkilendirilir.²¹ Lipman'a göre okula devam eden çocukların entelektüel olanakları büyük ölçüde fark edilmemiş ve keşfedilmemiş durumdadır.²² Ona çeşitli konular hakkında düşünmesi öğretiliyor (İngilizce, tarih, sosyal bilgiler vb). Ancak, ona düşünmenin kendisi öğretilmiyor. Bunu başarmak için onların meraklarını çekecek bir tür entelektüel şok ve sürpriz içeren eğitim materyalleri ve araçları hazırlamak gerekmektedir. Çocuğa çarpıcı fikirler sunulmadan, çocuğun gerçek ilgisini ve yeteneklerini uyandırmak pek beklenemez.

Matthew Lipman'ın "Çocuklar için Felsefe" programında, eğitim teorisi ve pratiğinde başlattığı sessiz devrimin iki ayrılmaz boyutu vardır. İlki, felsefi yaklaşımı ilkökölde çocuklar için yazılmış bir dizi felsefi roman aracılığıyla bir konu olarak tanıtmak (bu müfredattır). Elbette bu, eskiden beri birçok filozof tarafından tartışılan adalet, dostluk, cesaret gibi felsefi konuları okumak, düşünmek ve konuşmak için çocukluk döneminin uygun bir zaman aralığı olduğu fikrine dayanmaktadır. İkinci boyut ise pedagojiktir. Bu ikincisi, bir eğitim uygulamasına işaret etmektedir. Lipman'ın "felsefi sorgulama topluluğu olarak adlandırdığı teori ve uygulama şeklinin öğrencilerle birlikte pratik yapmanın en uygun yolu olduğu fikrine dayanmaktadır. Lipman'ın Felsefi Sorgulama Topluluğu, sadece pedagojik bir araç değil, aynı zamanda demokratik ve sosyal bir uygulama ve araştırma biçimi olarak demokratik değerler ile diyalojik felsefi araştırma arasındaki ilişkiye aracılık eder. İletişime dayalı bir uygulama biçimi olmasından dolayı da ideal bir konuşma topluluğunun projeksiyonudur.²³

Lipman'ın yaklaşımına bazı itirazlar da olmuştur. Onun geliştirdiği materyallerin özünde felsefi olmadığı veya Piaget'in bilişsel gelişim teorisinden esinlenerek, gençlerin gelişimsel olarak eleştirel düşünme yeteneğine sahip olmadığı iddia edilmektedir. Diğer bazıları, felsefe yapmanın çocuklarda bulunmayan iki özellik olan entelektüel olgunluk ve ansiklopedik bilgi gerektirdiğini iddia ederek iddialarını temellendirmeye çalışmaktadırlar.²⁴ Ancak son dönemde yapılan araştırmalar, bu eleştirileri

¹⁷ Bleazby, "Overcoming Relativism and Absolutism: Dewey's Ideals of Truth and Meaning in Philosophy for Children", 456.

¹⁸ Kennedy, "Lipman, Dewey, and the Community of Philosophical Inquiry", 40.

¹⁹ Mathew Lipman. "Philosophical Practice and Educational Reform", *Journal of Thought*, Winter 20/4, (1985), 25.

²⁰ Cam, "Philosophy for Children, Values Education and the Inquiring Society", 1208.

²¹ Richard Fisher, "Cooperative Learning", *Journal of Curriculum*, 14/1, (1993), 27.

²² Lipman, "Philosophical Practice and Educational Reform", 21.

²³ Kennedy, "Lipman, Dewey, and the Community of Philosophical Inquiry", 40.

²⁴ Marie-France Daniel – Emmanuelle Auriac, "Philosophy, Critical Thinking and Philosophy for Children", *Educational Philosophy and Theory*, 43/5 (2011), 421.

haksız çıkarmıştır. Bebeklerin bile fiziksel nedenselliğin temel ilkelerini anladıkları gösterilmiştir ve okul öncesi çağına gelindiğinde çocuklar, çeşitli fiziksel olayları tahmin etmek ve açıklamak için sofistike nedensel muhakeme yapmakta ustadırlar.²⁵

2. Din Eğitiminde Çocuklarla Felsefe Yapmanın İmkân ve Sınırlılıkları

Din eğitiminin şeklinin, statüsünün, amaçlarının ne olması gerektiğine yönelik tartışmalar bir yana, eğitim psikolojisi ve dinî gelişim üzerine yapılan çalışmalar, çocuğun doğasındaki dinî ve manevi ihtiyaçlarını vurgulamaktadır.²⁶ Bugün din eğitimi verilmeli mi verilmemeli mi tartışmasından çok nasıl verilmeli konusuna odaklanılmaktadır. Günümüz eğitim anlayışı çoğulcu bakışı önemseyen, öğrencinin aktif katılımını önceleyen bir yapıdadır. Çocuğun dinî ve manevi eğitimi bir ölçüde zamanın ihtiyaçlarına cevap veren bir yapıda olmalı, inançları konusunda onu daha bilinçli kılmalıdır. Buna göre çocuğun başkalarıyla inançları hakkında konuşabileceği, soru sorup tartışabileceği eğitim ortamlarına ihtiyaç vardır. Belli bir yaştan itibaren öğrencilere, yaşamlarında vermeleri gereken önemli kararlarla ilgili olarak akranlarıyla birlikte düşünme fırsatı verilmelidir. Yaşamın bu aşamasında, sorgulama toplulukları özel bir öneme sahiptir. Bunu, ancak çocukların akıl yürütmeyi, hayal gücüyle düşünmeyi, açık fikirli olmayı ve önemli varoluşsal sorular için bazı olası çözümlere ulaşmayı öğrenebilecekleri bir eğitim ortamı sağlayabilir. Sorgulama yoluyla yürütülen din eğitimi, çocukların kendi kimlik, aidiyet ve kişisel dünya görüşlerini geliştirmelerine yardımcı olabilir.²⁷

Batı toplumlarında P4C yaklaşımı, din eğitiminde kullanılmaktadır ancak kullanılan materyaller belli bir dinin inançlarını ve değerlerinin öğretilmesinden daha çok ahlaki ve basitleştirilmiş bir içeriğe doğru evrilmiş görünmektedir. Bunun çeşitli sebepleri olmakla birlikte temel problem, inanç sorularını tartışmanın mümkün olup olmadığı ya da bunu yapmak için sorgulayıcı diyaloglar gibi, eleştirel inceleme yöntemlerini kullanmanın mümkün olup olmadığı ile ilgili değildir. Sorun daha çok bu konuları tartışmanın toplum inancına bir tehdit oluşturma, belirli inançları empoze etme ya da başkalarının inançlarına zarar verme olasılığıyla ilgilidir. Diyalog ortamının yalnızca sağlıklı bir teoloji veya inanç için değil, aynı zamanda demokratik çok kültürlü bir toplum için de gerekli olduğunu söylemek gerekir.²⁸

Sorgulayıcı diyaloglarda kullanılan yaklaşım, öğrencilere fırsat verilirse, başkalarıyla işbirliği içinde inançlar ve değerler hakkında kişisel fikirlerini sorgulama ve geliştirme fırsatı sunabilir.²⁹ Her dinin bir teolojisi vardır ve kendi içinde oldukça tutarlıdır. Teolojik tartışmalarda kullanılan yöntem kendi içinde inanç sorularını tartışmak ve analiz etmek için rasyonel, sistematik ve eleştirel bir yaklaşımdır. Kendi argümanlarına dayanan kendi içinde böyle bir yaklaşım, din eğitimine yönelik yeni bir yaklaşımın işareti olabilir. Eğer öyleyse, sorgulayıcı diyaloglar, öğrencileri öğrendikleri gerçekleri düşünmeye teşvik ederken yararlı bir araç olarak hizmet edebilir. Bununla birlikte bu, öğretmenler için farklı materyalleri geliştirmeyi, dinî metinlere ve inanç sorularına eleştirel ve teolojik temelli bir şekilde yaklaşmalarına yardımcı olacak yeterlilikleri kazanmalarına yardımcı olmayı gerekli kılmaktadır.³⁰ Bu bağlamda bireyin inanç, ahlak ve davranış boyutuyla gelişimini desteklemesinin hedeflendiği Kur'an kıssalarının³¹, bu amaca uygun içeriklere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Hemen her kıssa bir veya birden çok inanç konusunu ele almaktadır. Bu kıssalar diyalogları şekillendiren bağlamı oluşturabilir.³² Malezya'da P4C yaklaşımını İslami bağlama uyarlayarak "Hikmah (hikmet, bilgelik)

²⁵ Jacqueline D. Woolley - Katrine Phelps, "The Development of Children's Beliefs about Prayer", *Journal of Cognition and Culture*, 4/1 (2001), 152.

²⁶ David Elkind, "The Origins of Religion in the Child", *Review of Religious Research*, 12/1 (1970); Cemil Oruç, "Piaget'nin Bilişsel Gelişim Kuramının Erken Çocukluk Din Eğitimine Yansımaları: Ronald Goldman'ın Bulguları Çerçevesinde Din Eğitiminin İmkânı", *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Kongresi*, ed. Mücahit Kıbrıs, (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2016).

²⁷ Hannam, "P4C in Religious Education, Philosophy for Children Through the Secondary Curriculum", 129.

²⁸ Pihlgren, "Discussing Religion – Discourses in Plans for Thoughtful Dialogues", 15.

²⁹ Fisher, "Cooperative Learning", 28.

³⁰ Pihlgren, "Discussing Religion – Discourses in Plans for Thoughtful Dialogues", 17.

³¹ Mehmet Emin Şahin, "Kur'an Tefsirinin Felsefi ve İş'ârî İmkânı (Molla Sadrâ Örneği)", (Malatya: Bilsam Yayınları, 2020), 122.

³² Zengin, "Din Eğitiminde 'Çocuklar İçin Felsefe' Yoluyla Bireysel Yetkinleşme - İbn Bâcce'nin Mütevahhid İnsan Örneği", 432.

pedagojisi” olarak isimlendiren Hashim,³³ Kur’an surelerinden bazı kavram ve kıssaları kullanarak öğrencilerin dini konulardaki yetkinliklerini geliştirmeyi hedeflemiştir ve bununla ilgili her düzeyde çocuk kitapları yazarak din ve ahlak eğitiminde bunları kullanmıştır. Ayrıca İran’da da buna benzer çalışmalar yapıldığı ve din eğitiminde Lipman’ın yaklaşımının teşvik edildiği bilinmektedir.³⁴

Bu tür bir yaklaşımın öğrencilerde dinde göreceliliği teşvik edebileceğine, onları güvenilir bir rehberlikten mahrum bırakabileceğine ve onları belirsizliklerle dolu dünyamızda çaresiz bırakabileceğine dair açık bir endişe vardır.³⁵ Özellikle dini inanç ve değerlerin teslimiyet gerektirdiği, bu nedenle de felsefi yaklaşımın bireyin inancını sarsacağı ifade edilmektedir.³⁶ İslam geleneğinde özellikle Gazali ile başlayan felsefi düşünceye yönelik eleştiriler bugün hala etkisini sürdürmektedir. Bu yaygın endişelerin aksine Lipman³⁷ P4C uygulamalarından elde edilen bulgulardan hareketle, çocukların dinî düşünce ve tutumlarında ve temel değerlere bakışında genellikle bir değişim olmadığını belirtmiştir. Çünkü P4C’nin amacı düşünmeyi öğretmektir ve bunu yaparken yaratıcı, eleştirel, özenli ve işbirlikçi bir yaklaşımı tercih eder. Sorgulama topluluğunun amacı dinî inançlar hakkında şüphe yaratmak değil, çocuğun dinî düşüncesine doğru nedenler bulmasını sağlamak, farklı düşünce ve yorumların varlığından haberdar etmektir.

Geleneksel eğitim yöntemi, öğretmenlerden (bilen) öğrencilere (henüz bilmeyen) dışsal ve kesin bilgi aktarımı olarak öğretime değer verir. Bu geleneksel yöntem aslında mutlakiyetçilik olarak ifade edilebilecek epistemolojik bir paradigmanın içine gömülüdür. P4C sorgulamayı, kendini düzeltme ve içeriğe duyarlılığı teşvik ettiği için özünde mutlakiyetçilikle bağdaşmaz.³⁸ Ancak P4C’nin mutlakiyetçilikle bağdaşmadığını söylemek, göreceliliği teşvik eden bir yöntem olduğu anlamına da gelmez. Görecelik veya öznelcilik, gerçeğin her zaman göreceli olduğu, bireye ve mekânsal-zamansal bağlamına bağlı olduğu görüşünü ifade eder. Bu nedenle bilgi, nesnel ölçütlerle karşılaştırılmayacak öznel bir yapıdadır ve tüm görüşler eşit derecede geçerlidir. Bilgiye bu şekildeki yaklaşım göz önüne alınırsa, P4C göreceli bir paradigma üzerinden ifade edilemez.³⁹ Gerçekten de eğer tüm görüşler eşit derecede geçerli veya doğru olsaydı, eleştirel düşünme, tartışma, kendini düzeltme ve P4C’de uygulanan tüm bu becerilere gerek kalmazdı. Bunun yerine her bireyin bakışını değerli bulan, bağlamı önemseyen, gerçeklikle bağını koparmamış, kendi içinde tutarlı bir yaklaşım daha doğru görünmektedir. Sorgulamaya dayalı diyalojik yaklaşım, katılımcıların farklı anlayışlara katkıda buldukları, birbirlerinin fikirlerine meydan okudukları ve genişlettikleri, ilgili gerçekleri araştırdıkları, sonuçları öngördükleri ve birbirlerinin bulgularını doğruladıkları veya karşı çıktıkları bir ‘işbirlikçi zeka’ sürecini ifade eder.⁴⁰

Bir takım zihinsel süreçlerden geçirilmeden, gerçekliğe erişebilmek genellikle mümkün olmaz. Çünkü gerçeklik hakkındaki bilgimiz çoğunlukla bilene ve onun sosyokültürel ve zamansal bağlamına bağlı olmak durumundadır. Yani, hiçbir zaman gerçeğin tamamına sahip olduğumuzdan emin olamayız ve aslında birtakım konularda oldukça yanılmış olabiliriz. Bilgi hiçbir zaman tam ve kesin olarak gerçekleşmez, ancak devam eden yapılandırma ve yeniden yapılandırma konusudur.⁴¹ P4C, ne mutlakiyetçilikle ne de görecelilikle ilgili olmayan, bu iki uç arasında yer alan felsefi bir paradigmada

³³ Rosnani Hashim, “P4C in the Context of Muslim Education”, In S. Naji & R. Hashim. (Eds.), *History, Theory and Practice of Philosophy for Children: International Perspectives*, (London: Routledge, 2017).

³⁴ Saeed Naji, “Postscript”, In S. Naji & R. Hashim (Eds.), *History, Theory and Practice of Philosophy for Children: International Perspectives*, (London: Routledge, 2017).

³⁵ Waillet vd., “On the Epistemological Features Promoted by ‘Philosophy for Children’ and Their Psychological Advantages When Incorporated into RE”, 274.

³⁶ Vefa Taşdelen, “Din Eğitimi ve Bireysel Otonomi: Felsefi Perspektif”, *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 6/ 12, (2021), 110.

³⁷ M. Rollins Gregory – Stefano Oliverio, “Philosophy for/with Children, Religious Education and Education for Spirituality. Steps Toward a Review of the Literature, *Family Resemblances in Philosophy for Children*, (Madrid: Anaya, 2018), 284.

³⁸ Waillet vd., “On The Epistemological Features Promoted by ‘Philosophy for Children’ and Their Psychological Advantages When Incorporated into RE”, 276.

³⁹ Bleazby, “Overcoming Relativism and Absolutism: Dewey’s Ideals of Truth and Meaning in Philosophy for Children”, 453.

⁴⁰ Nancy Vansieleghem, “Philosophy for Children as the Wind of Thinking”, *Journal of Philosophy of Education*, 39/1, (2005), 31.

⁴¹ Cam, “Philosophy for Children, Values Education and the Inquiring Society”, 1205.

gömülüdür. Waillet vd.,⁴² bir eğitim yöntemi olarak, P4C'nin bireylerde mutlakiyetçilik veya görecelikten ziyade, adı değerlendiricilik/kıymet biçmek (evaluativizm) olan epistemolojik bir değişimi etkili bir şekilde uyardığını belirtmiştir. Dini konularda değerlendiriciliğin, çoğulcu bir ortamda anlam ihtiyacını ve toplumsal uyum ve saygı ihtiyacını daha iyi karşıladığı ölçüde, diğer iki konumdan daha uygun olabileceği öne sürülmüştür. Bu nedenle, bu kriterleri göz önünde bulundurarak, P4C'nin din eğitimi için değerli bir yöntem olduğunu söylemek mümkündür.

Çocuklar için felsefe eğitim yaklaşımı, nedenlerin gücünü uygun şekilde ortaya koymaya ilham vermenin yanı sıra, çocukları alışılmış düşünme ve davranış şekillerinin altında yatan varsayımları sorgulamaya, daha sonra ise farklı düşünmeye ve harekete geçmeye teşvik eder.⁴³ Buna ek olarak, bu yaklaşım, kendi kendini düzelten ve bağlamsal olduğu için analizi kolaylaştıran, düşünceyi harekete geçiren özelliklere sahiptir. Diğer taraftan, bu öğretim ve öğrenme yaklaşımı, nedenlere ve gerçeğe saygı, merak, geniş görüşlülük ve nesnellik gibi tutumları geliştirmelerine yardımcı olur. Bu sınıf ortamı, çocukların grup halinde müzakerede başkalarına saygı gibi alışkanlıklar geliştirmelerini ve entelektüel otoriteye saygı duymalarını sağlar.⁴⁴ Şahin⁴⁵ İslam'ın din eğitimine eleştirelilik, rasyonellik ve diyalog gibi kavramların düşünülemez olduğu muhafazakâr bir anlayışla bakmadığını, Kur'an'ın eğitim kavramlarının (terbiye, rabb) gelişimsel doğasına vurgu yaparak ifade etmiştir. Şahin'e göre eleştirel açıklık İslam inancının ve İslami eğitim anlayışının güçlü bir özelliğidir. Böyle bir açıklık sadece Müslüman ve gayrimüslimler arasında anlamlı bir diyalogun ön şartı değil, aynı zamanda yeni nesil Müslümanların eğitim ihtiyaçlarına yeterince cevap verilebilmesi için gerekli koşuldur.

Sorgulamak, öğrencilerin düşüncelerinin temelini oluşturan inançlarını, varsayımlarını ve değerlerini eleştirel olarak inceleyerek ve sorunlara çözümlerini değerlendirerek, ön kabullerin ötesine geçmelerini sağlar. Dolayısıyla eleştirel düşünmeyi öğrenmek, sistematik sorgulama kapasitesini geliştirmek, benmerkezci bakış açılarından diyalektik düşünceyi kolaylaştıran bir diyalog moduna doğru ilerlemek anlamına gelir.⁴⁶ İnanç soruları, hikâyenin kendisinde gömülüdür, bunlar metinde kaybolmuştur. Öğretmen/öğrenci metnin ortaya koyduğu dini, ahlaki sorulara odaklanır. Metin, geleneksel bir ders kitabı tarzında sunulur, ancak materyalin üst düzey düşünmeyi teşvik ettiği bir öğretim şekli uygulanır. Bu nedenle metin, okulda eleştirel düşünme ve analiz yaklaşımını kullanarak metin aracılığıyla öğretimi dönüştürmeyi amaçlamaktadır.⁴⁷

Gregory - Oliverio⁴⁸ din eğitiminin amaçları ile P4C'nin amaçlarını karşılaştırdığı meta analiz çalışmasında, din eğitiminin önemli bir hedefinin öğrencileri dini metinler konusunda bilgili ve becerikli yapmakla ilgili olduğunu söylemektedir. Bu amaçlar şunlardır:

1. Anlamın çeşitli bağlamlardaki benzerlik ve farklılıklarının farkına varma, fark edilen belirsizliklere ve tutarsızlıklara dikkat çekme, çıkarımlar yapma, metaforları, analogileri, alegorileri ve benzetmeleri tanıma ve yorumlama ve metin hakkında eleştirel sorular üretme dâhil olmak üzere dinî metinlerin ustaca okunması.

2. Belirli terimlerin dinî bir metin içindeki birden çok referans noktasında sahip olduğu çeşitli anlamlar ve dini bir topluluğun entelektüel geleneğinde bu terimlere verilen yorumların çeşitliliği dâhil olmak üzere, dini kavramların zengin ve ayrıntılı anlamlarının fark edilmesi. Bu amaç aynı zamanda dinî kavramlar tarafından iletilen metafizik, etik, politik, estetik ve diğer anlam türlerini ayırt etmeyi içerir.

⁴² Waillet vd., "On the Epistemological Features Promoted by 'Philosophy for Children' and Their Psychological Advantages when Incorporated into RE", 287.

⁴³ Zulkifl – Hashim, "Philosophy for Children (P4C) in Improving Critical Thinking in a Secondary Moral Education Class", 32.

⁴⁴ Jawoniyi, "Religious Education, Critical Thinking, Rational Autonomy, and the Child's Right to an Open Future", 48.

⁴⁵ Ahmet Şahin, "Exploring the Religious Life-World and Attitude toward Islam among British Muslim Adolescents", *Religion, Education and Adolescence*, (Cardiff: University of Wales Press, 2005), 181.

⁴⁶ Chien-hsing Wang, "Fostering Critical Religious Thinking in Multicultural Education for Teacher Education", *Journal of Beliefs & Values*, 34/2 (2013), 156.

⁴⁷ Pihlgren, "Discussing Religion – Discourses in Plans for Thoughtful Dialogues", 10.

⁴⁸ Gregory – Oliverio, *Philosophy for/with Children, Religious Education and Education for Spirituality. Steps Toward a Review of the Literature*, 285.

3. İster felsefi (örneğin savaş teorisi), ister pratik (örneğin, LGBT'li kişilerin hakları) veya kişisel olsun, çağdaş konular hakkında dinî metinlerden çıkarımlar yapmak ve bunları çözmek.

Zengin⁴⁹, anlama odaklı bir din eğitiminin mümkün olabilmesi için dinî metinler üzerinde soru sormaya dayalı bir anlayışın geliştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Öğrencilerin dini metinlere yaklaşımı genellikle otorite, metne zarar verme endişesi, toplumdaki dini metinlere yaklaşım vb. sebeplerden dolayı diğer metinlere yaklaşımı konforunda olmamaktadır. Zengin bu durumu, dinî metinlerin anlaşılması açısından zaten karmaşık olan anlama sürecini sorularla daha karmaşık hale getirmemek adına öğrencilerin kabul edilmiş, belirlenmiş doğruları tercih etmekle açıklamıştır. Sahabenin Kur'an'la ilişkisi ve anlamadıkları her konuda soru sordukları göz önüne alınırsa, bu türden bir ilişkiyi dini metinleri doğru anlamak ve hayata geçirmek için günümüz toplumunda ve eğitim kurumlarında oluşturmanın önemi daha iyi anlaşılabilir olur. Bu nedenle öğrencilerin soru sormaya teşvik edilmeleri, bunun için gerekli ortamın sağlanması gerekmektedir.

Daha önce hiç olmadığı kadar bilimsel ve teknolojik gelişmeler tarafından karakterize edilen, aynı zamanda sosyal, kültürel, dini ve politik açıdan oldukça karmaşık ve çoğulcu bir dünyada yaşıyoruz. Ayrıca, TV ve internet tarafından hemen hemen her konuda çeşitli bilgi bombardmanı altında kaldığımız, bir kısmı bilerek çarpıtılan, yanıltıcı ve yönlendirme amaçlı içeriklere sahip bilgi teknolojisi çağında yaşıyoruz. Zaman zaman, varoluşsal sorular ve çağdaş ahlaki meselelerle ilgili çok sayıda dini ve din dışı iddia ve karşı iddia ile karşı karşıyayız. Çocukların bu karmaşıklıklarla yeterince başa çıkmaları isteniyorsa, din eğitimi dâhil olmak üzere okullardaki her müfredat konusu çocukların eleştirel ve rasyonel düşünce gelişimine katkıda bulunması gerekir.⁵⁰ Taşdelen⁵¹ din eğitiminin en önemli hedefinin otonom bireyler meydana getirmek olduğunu belirtmiştir. Bunu sağlamak için yukarıda belirtilen yeterliliklere ihtiyaç vardır. Bireyin dışardan veya din adına yapılacak her türlü ayartmaya karşı dirençli ve bilinçli olabilmesi buna bağlıdır. Bu çağın yeterlilikleri çok yönlü bakış açısına dayalı, rasyonel, eleştirel bir yaklaşımı gerektirmektedir. Her alanda olduğu gibi din eğitiminde de çocukların bu yeteneklerinin geliştirilmesine ihtiyaç vardır.

P4C'nin en önemli yönü, öğrencilerin kendi fikirlerini tartabilecekleri, olgu ve olayları daha derin bir şekilde anlayabilecekleri uygun bir ortam sağlamaktır. Her eğitim sorgulama değildir. Sorgulamanın olabilmesi için, bir şeylerin yolunda gitmediğine dair bir miktar şüphe olması, durumun rahatsız edici zorluklar içerdiğinin ve bir şekilde sorunlu olduğunun kabul edilmesi gerekir. Bunu sağlayacak olan metindeki soru sormayı teşvik eden öğelerdir ve sorgulamanın yönünü bu öğelere ilişkin sorulan sorular belirler. Bu nedenle sorgulamanın içeriği ve yönü önceden tam olarak belirlenemez. Öğrenciler ve öğretmen arasındaki diyaloglar aracılığıyla dinamik etkileşim yoluyla gelişirler. Bu nedenle, P4C tarzı bir derste, dersten önce bir sorunun bitiş noktasını belirlemek uygun değildir. Bu öğretim tarzına alışkın olmayan insanlar, böyle hazırlıksız bir çerçevede ahlaki ve dinî gerçekten öğretebilir miyiz endişesine kapılmaktadır. P4C için yapılan ahlaki ve dini göreceliği teşvik ettiği şeklindeki yanlış tanımlama kısmen bu endişeye dayanmaktadır.

Çocuklar için felsefenin, din eğitiminin önemli bir alanı olan değerler eğitimi için ideal bir program olduğu dünya çapında giderek yaygınlaşan birçok araştırma bulgularıyla kanıtlanmıştır. Çocukların yaşam deneyimleri etik kaygılar ve dinî konularla doludur, ancak çocuklar örtük bir şekilde bunun farkındadırlar. Televizyon, internet ve diğer medya aracılığıyla, çocuklar bugün yetişkinler için üretilmiş olan birçok fikirlere ve görüntülere maruz kalmaktadır. Böyle bir ortamda "Çocuklar için Felsefe" çocuklara bir dizi ön kabulü dikte etmek yerine, farklı alternatifleri değerlendirmek ve bunlara cevap vermek için kendi kapasitelerini güçlendirmelerine yardımcı olmayı amaçlamaktadır.⁵²

⁴⁹ Betül Zengin, "Dini Metinlerle İletişimde Anlama Odaklı Bir Yöntem: Soru Sorma ve 'Doğru' Sorulara Ulaşma", *Dini Araştırmalar*, 21/54 (Temmuz - Aralık 2018), 44.

⁵⁰ Jawanoyi, "Religious Education, Critical Thinking, Rational Autonomy, and the Child's Right to an Open Future", 45.

⁵¹ Taşdelen, "Din Eğitimi ve Bireysel Otonomi: Felsefi Perspektif", 110.

⁵² Çevrim içi: <https://www.montclair.edu/iapc/what-is-philosophy-forchildren/why-philosophy-for-children/>, (Erişim 14 Ocak 2022).

Sonuç

Dinin inananlardan teslimiyete dayalı bir bağlılık istemesi ile felsefi yaklaşımın sorgulamaya, eleştiriye dayalı bakış açısının ilk başta birbiriyle örtüşmediği öne sürülse de, sağlıklı dini düşüncenin oluşmasında böylesi bir yaklaşımın önemi yadsınamaz. Teslim olmak kadar hemen her durumda teslim olmamak da önemlidir. Hem din adına yapılacak her türlü çarpıklığı fark edebilmek, hem de dışarıdan gelebilecek ayartmalara ve eleştirilere karşı sağlıklı bir yaklaşım ortaya koyabilmek için eleştirel yaklaşım oldukça işlevseldir. Diğer taraftan her soru soran, sorgulayan mutlaka dinden uzaklaşır, dinî değerlere bağlılığı azalır, ateist veya deist olur şeklindeki bakış açısı fazlaca ön yargılı bir yaklaşımdır. Eğitim kurumlarında dine dair anlayış tatmin edici bir şekilde akla dayalı olarak, rasyonel ve eleştirel bir yaklaşımla ele alınmadığında gençler farklı mecralarda değerleriyle ilgili karşılaştıkları meydan okumalara cevap vermekte zorlanmakta ve bu daha büyük yıkımlara ve savrulmalara neden olmaktadır. Günümüzde bu karşılaşmaların azımsanmayacak derecede çok fazla olduğunu ifade etmek gerekir. Bu konularda onlara yapılacak en büyük katkı dinî akıl yürütme de dâhil olmak üzere düşünme eğitimi ile ilgili temel becerileri kazandırmaktır.

P4C yaklaşımının öğrencilerin din eğitimindeki yeteneklerini çeşitli açılardan geliştirmelerine destek olacağını söyleyebiliriz. Her şeyden önce, farklı felsefi ve dini konuları sorgulayarak keşfetmek, dini meseleleri derinlemesine inceleyerek kendi benlik ve dünya görüşlerini nasıl geliştirebileceklerini anlamalarına yardımcı olabilir. Değerlerin araştırılması, çocukların dini değerlerin kendi hayatlarını ve diğer insanların hayatlarını nasıl zenginleştirebileceğini anlamalarına yardımcı olmak için önemli olabilir. İkinci olarak P4C derslerinin formatı, öğrencilerin din eğitimindeki çeşitli becerilerini, sınıf içinde bir topluluk duygusu ve ortak sorgulama yoluyla geliştirebilir. Hoşgörü, empati, saygı gibi demokratik değerler bu vesileyle gelişmiş olur. Bu değerler bir din eğitimi öğrencisinin önkoşulu olup, yeni fikirlere açıklıklarını, kişisel bakış açılarını ifade etme cesaretini ve akranlarıyla yapıcı bir şekilde anlaşma veya anlaşmazlıkları ifade etme ortamını sağlar.

Kaynakça

- Akkocaoğlu Çayır, Nihal. *Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi Üzerine Nitel Bir Araştırma*. Doktora Tezi, İstanbul, 2015.
- Asha Lancaster, T.. "How effective is Philosophy for Children in Contributing to the Affective Engagement of Pupils in the Context of Secondary Religious Education?". *Journal of Philosophy in Schools*, 4/1 (2015), 102-122.
- Bleazby, John. "Overcoming Relativism and Absolutism: Dewey's Ideals of Truth and Meaning in philosophy for children". *Educational Philosophy and Theory*, 43/5 (2011), 453-466.
- Cam, Philip. "Philosophy for Children, Values Education and the Inquiring Society". *Educational Philosophy and Theory*, 46/11 (2014). 1203-1211, DOI: 10.1080/00131857.2013.771443
- Daniel, Marie-France - Auriac, Emmanuelle. "Philosophy, Critical Thinking and Philosophy for Children". *Educational Philosophy and Theory*, 43/5 (2011), 415-435, DOI: 10.1111/j.1469-5812.2008.00483.x
- Elkind, David. "The Origins of Religion in the Child". *Review of Religious Research*, 12/1 (1970), 35-42.
- Fisher Richard. "Cooperative learning". *Curriculum*, 14/1 (1993), 23-35.
- Fisher Richard. "Stories for Thinking: the Philosophy in Primary Schools (PIPS) Project". *Early Child Development and Care* 107/2 (1994), 85-96.
- Gaedi, Yahya. "The Nature of Philosophy for Children and Its Role in Teaching and Learning". *Philosophy Study*, 5/6 (2015), 292-296.
- Gregory, Maughn Rollins – Oliverio, Stefano. "Philosophy for/with Children, Religious Education and Education for Spirituality. Steps Toward a Review of the Literature". *Family Resemblances in Philosophy for Children*, (2018), 279-296.
- Hannam, Patrica. "P4C in Religious Education, Philosophy for Children Through the Secondary Curriculum". *Continuum Publishing, New York*, 12/1 (2012), 127-145.

- Hashim, Rosnani. "P4C in the Context of Muslim Education". S. Naji & R. Hashim. (Eds.), *History, Theory and Practice of Philosophy for Children: International Perspectives*, London: Routledge, 2017, 170-179. <https://www.montclair.edu/iapc/what-is-philosophy-forchildren/why-philosophy-for-children/>
- Jawoniyi, Odantan. "Religious Education, Critical Thinking, Rational Autonomy, and the Child's Right to an Open Future". *Religion & Education*, 42/1 (2015), 34-53.
- Kennedy, David. "Lipman, Dewey, and the Community of Philosophical Inquiry". *Education and Culture*, 28/2 (2012), 36-53.
- Lipman Mathew. "Philosophical Practice and Educational Reform". *Journal of Thought*, Winter 19/20, 4, (1985), 20-36.
- Lipman, Mathew. "Philosophy for Children, Metaphilosophy", 7/1 (1976), 17-39
- Lipman, Mathew. *Thinking in Education*, New York: Cambridge University Press, 2003.
- Lipman, Mathew. "Teaching Students to Think Reasonably: Some Findings of the Philosophy for Children Program". *The Clearing House*, 71/5 (1998), 277-286.
- Naji, Saeed. "Postscript". S. Naji & R. Hashim (Eds.), *History, Theory and Practice of Philosophy for Children: International Perspectives*, London: Routledge, 2017, 222-227.
- Okur, Melek. *Çocuklar için Felsefe Eğitim Programının Altı Yaş Grubu Çocuklarının, Atılgnlık, İşbirliği ve Kendini Kontrol Sosyal Becerileri Üzerindeki Etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi), 2008, İstanbul.
- Oruç, Cemil. "Piaget'nin Bilişsel Gelişim Kuramının Erken Çocukluk Din Eğitimine Yansımaları: Ronald Goldman'ın Bulguları Çerçevesinde Din Eğitiminin İmkânı", *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Kongresi, Bildiri Kitabı*, İstanbul, 2016.
- Öncel, Eyyup Serkan. "Eleştirel Düşünme ve Felsefe". *International Journal of Social Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 6(37) 2019, 1308-1316.
- Paine, Martin. "The Pedagogy of Philosophy for Children/Philosophical Enquiry". M.A. in *Education*, University of New York, 2012
- Pihlgren S. Ann. "Discussing Religion – Discourses in Plans for Thoughtful Dialogues". *The European Conference on Educational Research*, (8-11 September, 2015), Budapest, Hungary.
- Pihlgren S. Ann. "Planning for Thinking and Cognitive Development of Students". *Paper presented at the 5th International Conference of Cognitive Science ICCS*, in Tehran, Iran, (2013).
- Şahin, Ahmet. "Exploring the Religious Life-world and Attitude toward Islam among British Muslim Adolescents". *Religion, Education and Adolescence*, Cardiff: University of Wales Press, 2005.
- Şahin, Mehmet Emin. *Kur'ân Tefsirinin Felsefi ve İş'ârî İmkânı (Molla Sadrâ Örneği)*. Malatya: Bilsam Yayınları, 2020.
- Taş, Işıl. *Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi Programı'nın 48-72 Aylık Çocukların Zihin Kuramı ve Yaratıcılıklarına Etkisi*. Adana: Doktora tezi, 2017.
- Taşdelen, Vefa. "Din Eğitimi ve Bireysel Otonomi: Felsefi Perspektif". *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, Cilt: 6 Sayı: 12 2021/2: 2021,101-119
- Taşdelen, Vefa. "Felsefenin Gülümseyen Yüzü: Çocuklarla Felsefe". *Türk Dili Dergisi*, (2014), 562-568.
- Vansielegheem, Nancy. "Philosophy for Children as the Wind of Thinking". *Journal of Philosophy of Education*, 39/1 (2005), 19-35
- Ventista, Oliver. *An Evaluation of the 'Philosophy for Children' Programme: The impact on Cognitive and Non-Cognitive Skills*, Doktora Tezi, Durham theses, Durham University, 2019.
- Waillet, Nastasya van der Straten vd.. "On The Epistemological Features Promoted by 'Philosophy for Children' and Their Psychological Advantages When Incorporated into RE". *British Journal of Religious Education*, 37/3 (2015), 273-292.
- Wang, Chien-hsing. "Fostering Critical Religious Thinking in Multicultural Education for Teacher Education". *Journal of Beliefs & Values*, 34/2 (2013), 152-164.
- Woolley, Jacqueline D. - Phelps, Katrine. "The Development of Children's Beliefs about Prayer". *Journal of Cognition and Culture, Koninklijke Brill NV, Leiden*, (2001), 139-166.
- Zengin, Betül. "Din Eğitiminde "Çocuklar İçin Felsefe" Yoluyla Bireysel Yetkinleşme - İbn Bâcce'nin Mütevahhid İnsan Örneği". *Journal of Islamic Research*, 30/3 (2020), 422-440.

- Zengin, Betül. "Dini Metinlerle İletişimde Anlama Odaklı Bir Yöntem: Soru Sorma ve 'Doğru' Sorulara Ulaşma". *Dini Araştırmalar*, 21/54 (2018).
- Zulkifl, Hafizhah - Hashim, Rosnani. "Philosophy for Children (P4C) in Improving Critical Thinking in a Secondary Moral Education Class". *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, 19/2 (2020), 29-45.